

Увод у организацију и архитектуру рачунара 1

Александар Картељ

kartelj@matf.bg.ac.rs

Напомена: садржај ових слајдова је преузет од проф. Саше Малкова

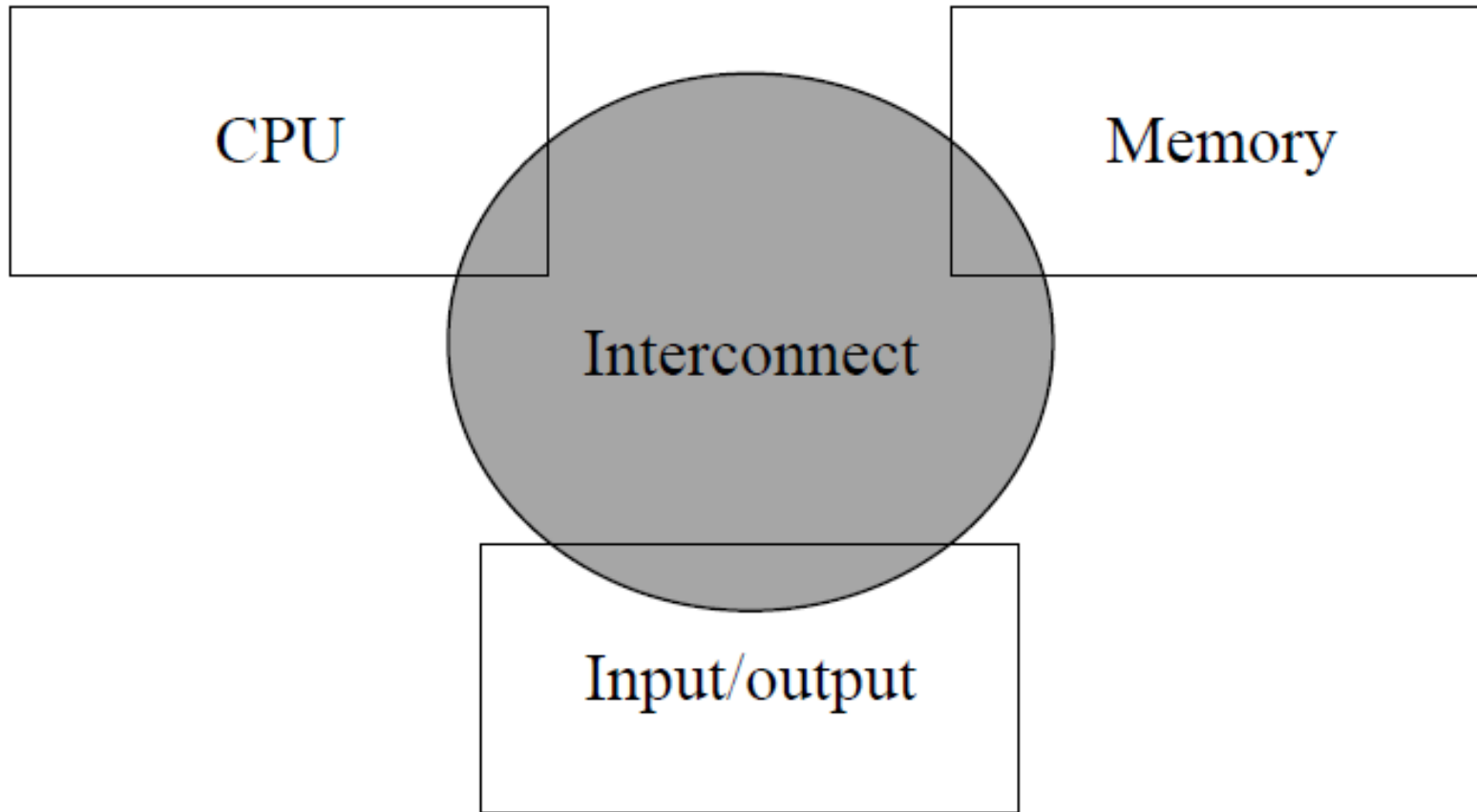
Преглед основних компоненти

Процесор, магистрала, меморија, ...

Основне компоненте

- Из угла архитектуре, основне компоненте рачунарског система су:
  - централна јединица за обраду (процесор, *CPU*)
  - меморијска јединица (меморија)
  - улазно/излазни уређаји (*I/O*)
  - њихово повезивање

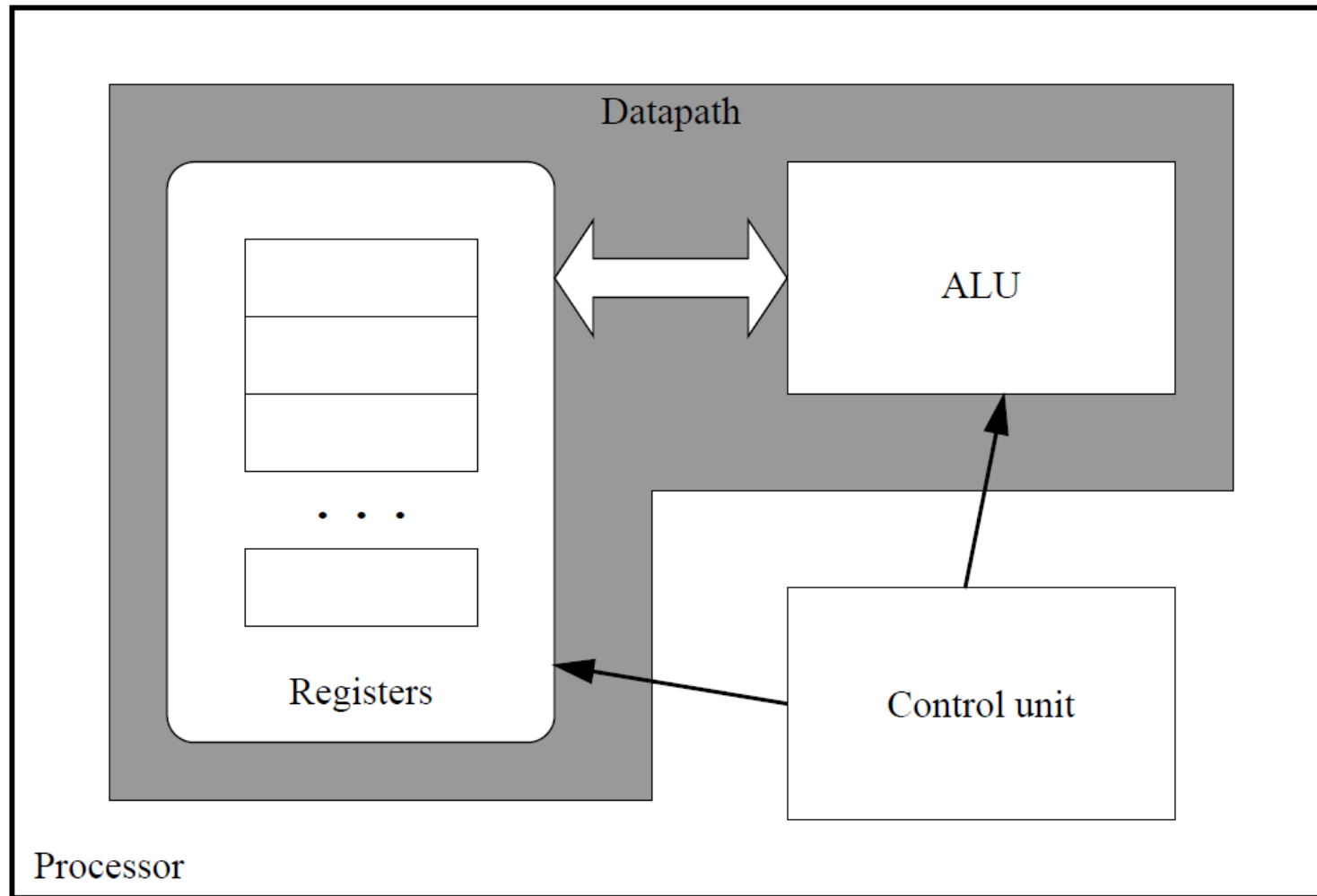
Основне компоненте

Компоненте процесора

- Имплементатори виде три основне компоненте процесора:
  - контролна јединица
    - чита инструкције из главне меморије
    - декодира их и распознаје тип
    - управља радом процесора
  - регистри
    - локални меморијски простор процесора
    - начелно су сви исте величине
  - аритметичко логичка јединица (једна или више)
    - имплементација конкретних аритметичких и логичких операција

Компоненте процесора

Магистрала

Основни аспекти

Магистрала

- Магистрала је подсистем који повезује компоненте рачунарског система
- Може да се састоји од компоненти, као што су:
  - адресна магистрала
  - магистрала података
  - контролна магистрала

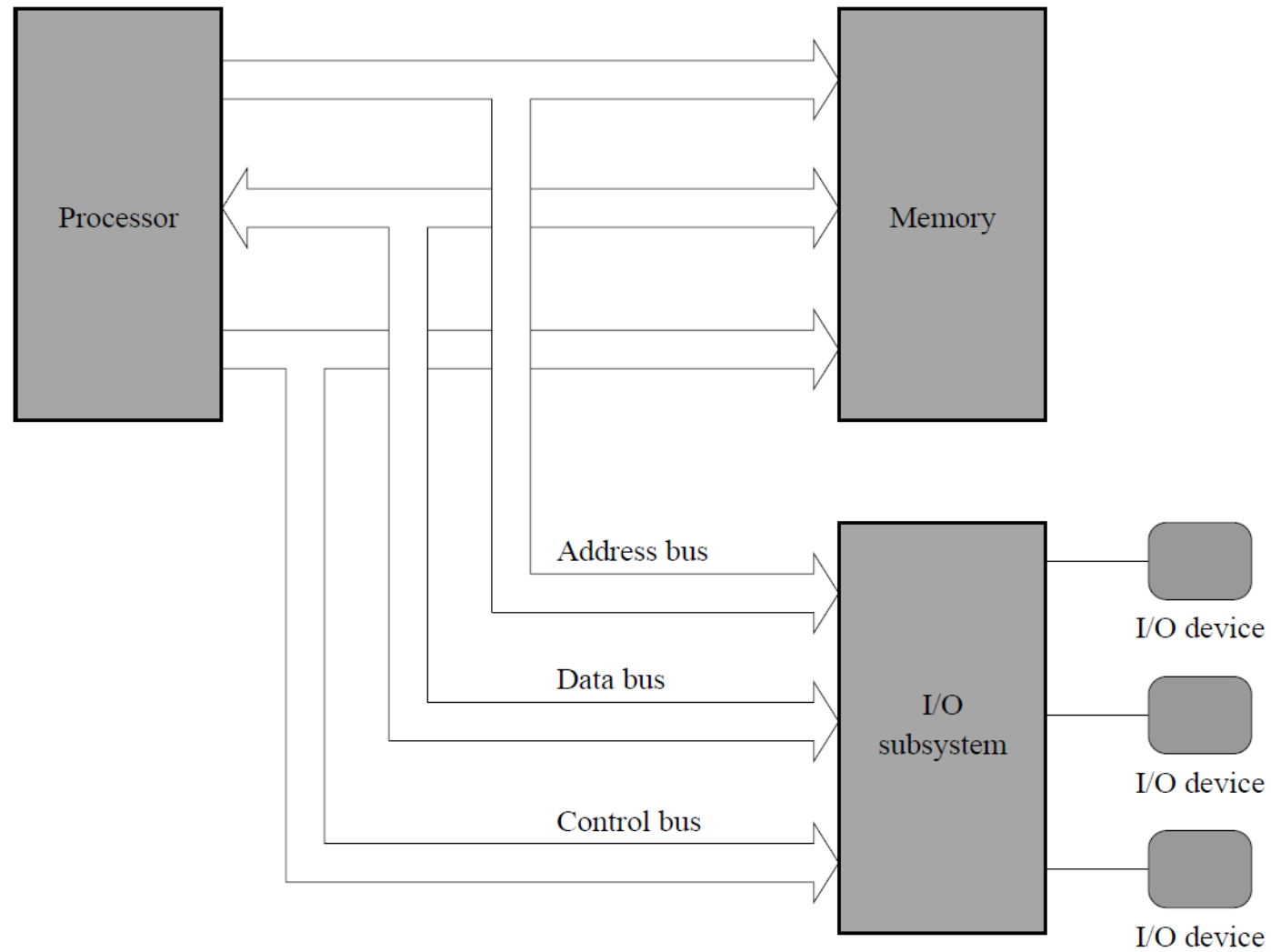
Магистрала (2)

- Адресна магистрала преноси податке о меморијским адресама
  - Њена ширина одређује величину адресног простора
- Магистрала података преноси податке
  - Њена ширина одређује величину података који се преносе
- Контролна магистрала преноси контролне сигнале (кодиране операције)

Системска магистрала

- Налази се унутар процесорског система
- Повезује процесорске јединице са меморијом и улазно/излазним подсистемом
- Употребљава се и термин *интерна (унутрашња) магистрала*

Системска магистрала (2)

Спољашња (екстерна) магистрала

- Повезује уређаје који су ван процесорског система
  - *USB*
  - *FireWire*
  - серијски интерфејс
  - паралелни интерфејс

Дељење магистрале

- Магистрала је дељени ресурс
  - Свака компонента повезана магистралом је корисник магистрале
- При дељењу магистрале постоји могућност истовремених активности на магистрали
  - Истовремена употреба магистрале од стране више компоненти доводи до неисправности

Трансакције магистрале

- Трансакција магистрале (енгл. *bus transaction*) је целовит низ поступака на магистрали које чине *добро дефинисану активност*
- Примери активности:
  - читање из меморије
  - писање у меморију
  - читање са улазног уређаја
  - писање на улажном уређају
  - ...

Трансакције магистрале (2)

- У оквиру једне трансакције препознају се:
  1. главни корисник (енгл. *master*)
    - започиње трансакцију
  2. подређени корисник (енгл. *slave*)
    - одговара на захтев главног корисника

Контролни сигнали

- Радом магистрале се управља посредством контролних сигнала путем
- Основни контролни сигнали су:
  - 1) *Memory Read, Memory Write*
    - Означавају да је трансакција једна од операција са меморијом
  - 2) *I/O Read, I/O Write*
    - Означавају да трансакција обухвата улазно/излазну операцију
  - 3) *Ready*
    - Овај сигнал обично поставља подређена компонента
    - Обавештава главну компоненту да је потребно још времена да би се извршила операција
    - Главна операција обично реагује преласком у стање чекања

Контролни сигнали (2)

4) *Clock*

- Сигнал који служи за синхронизацију рада свих компоненти рачунарског система

5) *Reset*

- Сигнал који иницијализује рад система

Магистрала

Карактеристике

Карактеристике магистрале

- Основне карактеристике магистрале се одређују тако да уравнотеже захтеве и трошкове:
  - Ширина магистрале
  - Тип магистрале према начину употребе
  - Тип магистрале према подешавању времена
  - Операције магистрале
  - Арбитража

Ширина магистрале података

- Ширина магистрале података одређује величину података који се преносе магистралом
  - Основна мотивација за проширивање је подизање пропусности магистрале, а тиме и перформанси
  - Основна мотивација за сужавање је смањивање сложености и смањивање трошкова
  - Ширина магистрале података не мора бити иста као ширина речи процесора

Ширина адресне магистрале

- Ширина адресне магистрале одређује величину адресног простора
  - Ако је ширина магистрале n адресних линија, број адресибилних локација је 2^n
    - Једна адресибилна локација садржи једну меморијску реч
    - Меморијска реч је обично величине 1 бајт, али не мора бити тако
- Основна мотивација за проширивање је повећавање адресног простора
- Основна мотивација за сужавање је смањивање сложености и смањивање трошкова

Типови магистрала према начину употребе

- Магистрала може да буде
  - посвећена једној улози
    - нпр. адресна магистрала служи само за преношење адреса
    - има већу пропусност
    - сложенија за имплементацију
  - мултиплексирана магистрала
    - иста магистрала преноси адресе, податке и контролне
    - једноставнија за имплементацију
    - има нижу пропусност

Веза са ширином магистрале

- Ширине магистрала утичу на трошкове
- Ради смањивања трошкова често се уместо посвећених магистрала података и адреса може употребљавати јединствена мултиплексирана магистрала
  - назива се *магистрала адреса и података* (енгл. *AD-bus*)
- Мултиплексирањем се смањује ефикасност магистрале
  - операције се успоравају због повећавања броја корака

Мултиплексиране магистрале - операције

- Пример рада – читање из меморије:
  1. процесор најпре ставља на магистралу адресу
  2. меморијска јединица чита адресу и приступа локацији
  3. у међувремену процесор уклања адресу са магистрале
  4. меморијска јединица на магистралу поставља прочитан податак
- Пример рада – писање у меморију:
  1. процесор најпре ставља на магистралу адресу
  2. меморијска јединица чита адресу и приступа локацији
  3. процесор уклања адресу са магистрале и поставља податак
  4. меморијска јединица чита податак и уписује га у меморији

Типови магистрала према подешавању времена

- Магистрала може бити
  - Синхрона
    - Часовник обезбеђује синхронизацију свих операција
  - Асинхрона
    - Не користи се часовник за синхронизацију
    - Користе се операције руковања и додатни синхронизациони сигнали

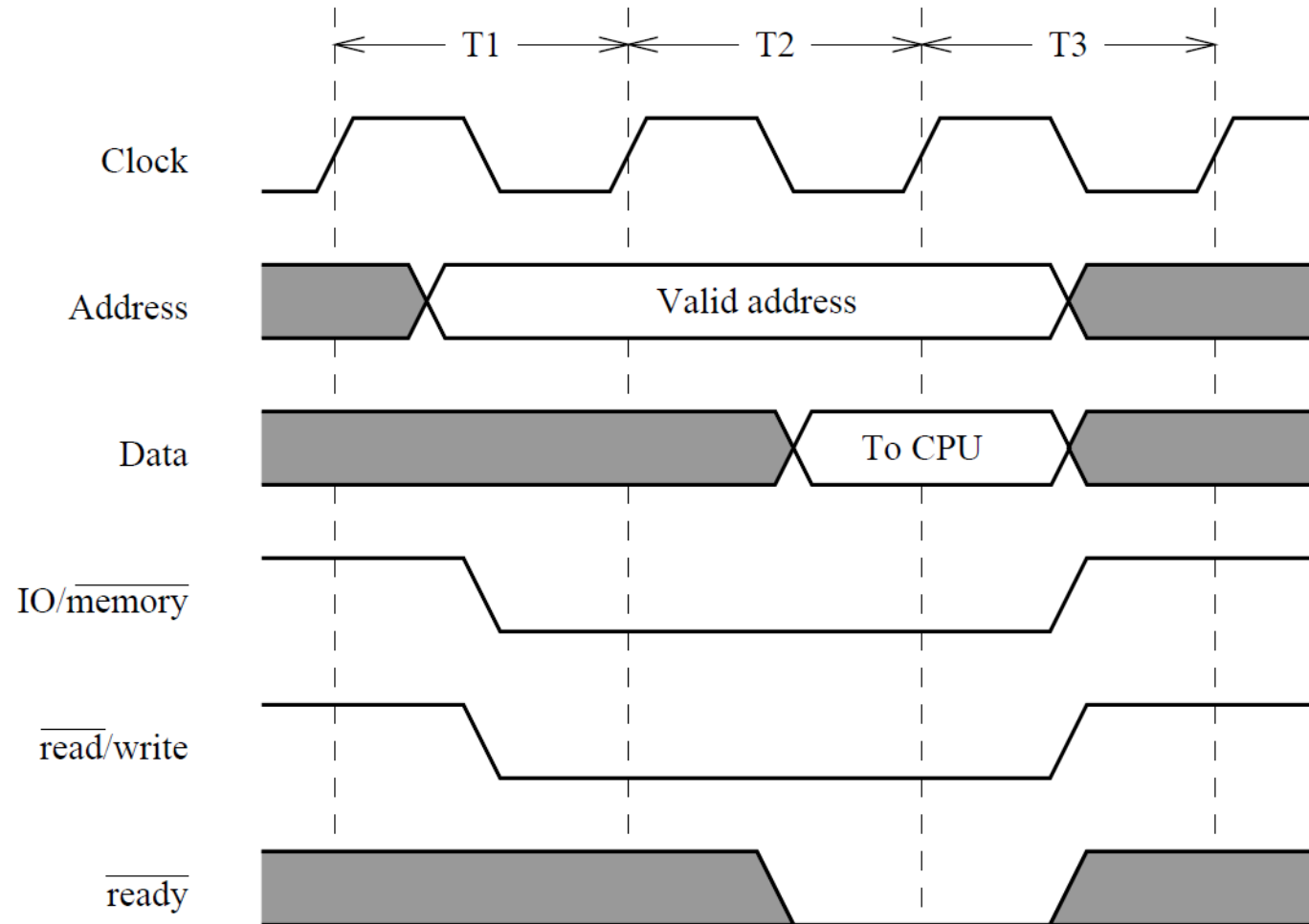
Синхрона магистрала

- Код синхроне магистрале часовник обезбеђује синхронизацију свих поступака на магистрали
- Промене других сигнала се одвијају у односу на узлазне и силазне рубове часовника

Операција читања (1)

- Операција читања из меморије се састоји од три основна поступка:
  - процесор поставља захтев за читање
  - меморија извршава операцију читања
  - процесор преузима прочитане податке
- Операција писања у меморију се ради доста слично, па је нећемо анализирати

Операција читања

Операција читања (2)

- У циклусу T1 процесор поставља захтев за читање
  - током активног стања циклуса T1 процесор поставља на адресну магистралу исправну адресу меморијске локације са које је потребно читати
  - након тога процесор поставља два контролна сигнала ради идентификовања врсте операције:
    - сигнал “*IO/memory*’ “ се поставља на ниско стање, што означава меморијску операцију
    - сигнал “*read/write*“ се поставља на ниско стање, што означава операцију читања

Операција читања (3)

- Меморија извршава операцију читања од тренутка постављања контролног сигнала
  - меморија чита адресу са адресне магистрале
  - поставља на магистралу података прочитану вредност
- Меморија завршава операцију читања најраније на силазном рубу циклуса T2
  - ако је операција извршена, поставља ниско стање сигнала “*ready*”
  - ако је меморија спорија, она означава да операција још није извршена одржавањем активног стања сигнала “*ready*” све док не постави прочитане податке
    - (потенцијално и више циклуса)

Операција читања (4)

- Процесор преузима прочитане податке
  - почев од неактивног стања циклуса T2 процесор проверава сигнал “*ready*”
    - ниско стање означава да су подаци прочитани и спремни за преузимање
    - активно стање означава да меморија захтева додатно време (бар још један циклус) да би поставила прочитане податке на магистралу
  - ако су подаци присутни (ниско стање сигнала “*ready*”)
    - процесор чита податке са магистрале података
    - склања адресу са адресне магистрале
    - деактивира контролне сигнале “*IO/memory*” и “*read/write*”
- операција је завршена најраније на силазном рубу циклуса T3

Асинхрона магистрала

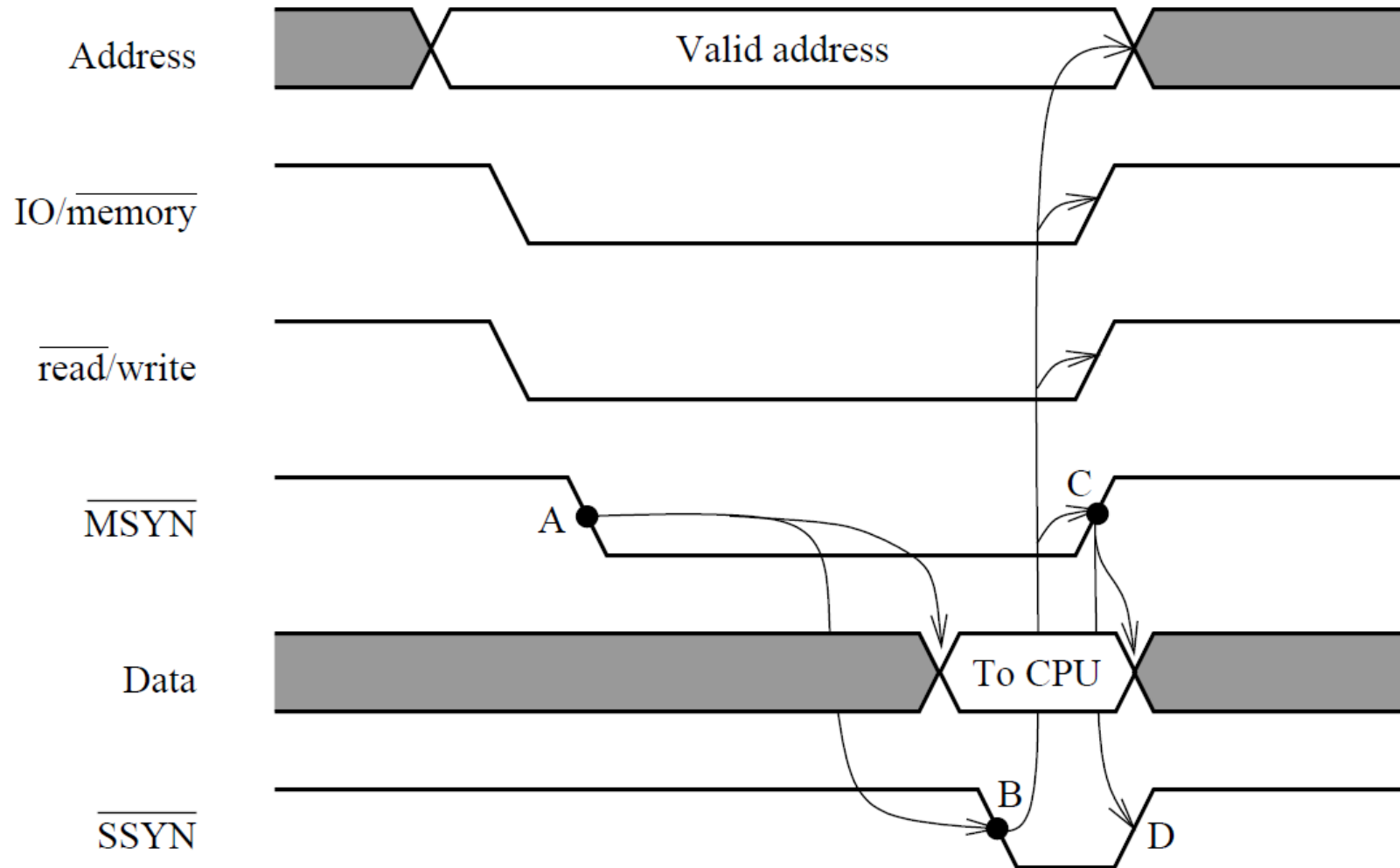
- У случају асинхроне магистрале не употребљава се часовник за синхронизацију рада на магистрали
- Употребљавају се операције руковања и додатни синхронизациони сигнали
- За асинхроне магистрале је уобичајено четворофазно руковање
  - додатни сигнали су
    - *главна синхронизација (MSYN) и*
    - *подређена синхронизација (SSYN)*

Четворофазно руковање у случају читања

1. процесор
  - поставља адресу и контролне сигнале
  - поставља главни синхронизациони сигнал (*MSYN*)
2. меморија
  - чита упућене податке обавља операцију
  - поставља податке на магистралу
  - поставља подређени синхронизациони сигнал (*SSYN*)
3. процесор
  - чита одговор са магистрале
  - поништава адресну магистралу и контролне сигнале
  - искључује сигнал *MSYN*
4. меморија
  - поништава магистралу података
  - искључује сигнал *SSYN*

Четворофазно руковање у случају читања (2)

Особине асинхроне магистрале

- Ослобођене су везивања за часовник
- Флексибилније у погледу трајања операција
  - операције не морају да трају цео број циклуса
- Флексибилније су у погледу уређаја
  - брзина рада се прилагођава брзини уређаја
- Сложеније су за имплементацију

Синхроне и асинхроне маг.

- Системске магистрале су по правилу синхроне
  - делом из историјских разлога
    - раније разлике у брзини рада уређаја нису биле велике као што су данас
  - делом због једноставности
- Пројектанти се чешће одлучују да примене више различитих синхроних магистрала него једну асинхрону
  - на пример, посебне магистрале за меморију, кеш и друге спољне уређаје

Магистрала

Арбитража ресурса

Арбитража магистрале

- Присетимо се, магистрала је дељени ресурс!
- Магистрале које могу имати више потенцијалних главних уређаја морају имати механизам *арбитраже*
- Механизам арбитраже служи за додељивање магистрале главном уређају
- На системској магистрали је главни уређај најчешће процесор, али то може бити и контролер *DMA**
- *DMA* –механизам рада са меморијом који растерећује процесор (обрадићемо касније)

Врсте арбитраже

- Арбитража се може одвијати статички или динамички
  1. Статичка арбитража подразумева да се расподела међу главним уређајима одиграва на унапред одређен начин
  2. Динамичка арбитража одлучује на основу захтева пристиглих од уређаја
- Већина имплементација почива на динамичкој арбитражи

Статичка арбитража

- Расподела међу главним уређајима на унапред одређен начин
  - нпр, додељивањем магистрале редом, “у круг”
- Добре стране
  - једноставност
- Недостаци
  - додељивање чак и када уређајима није потребна
  - неефикасност

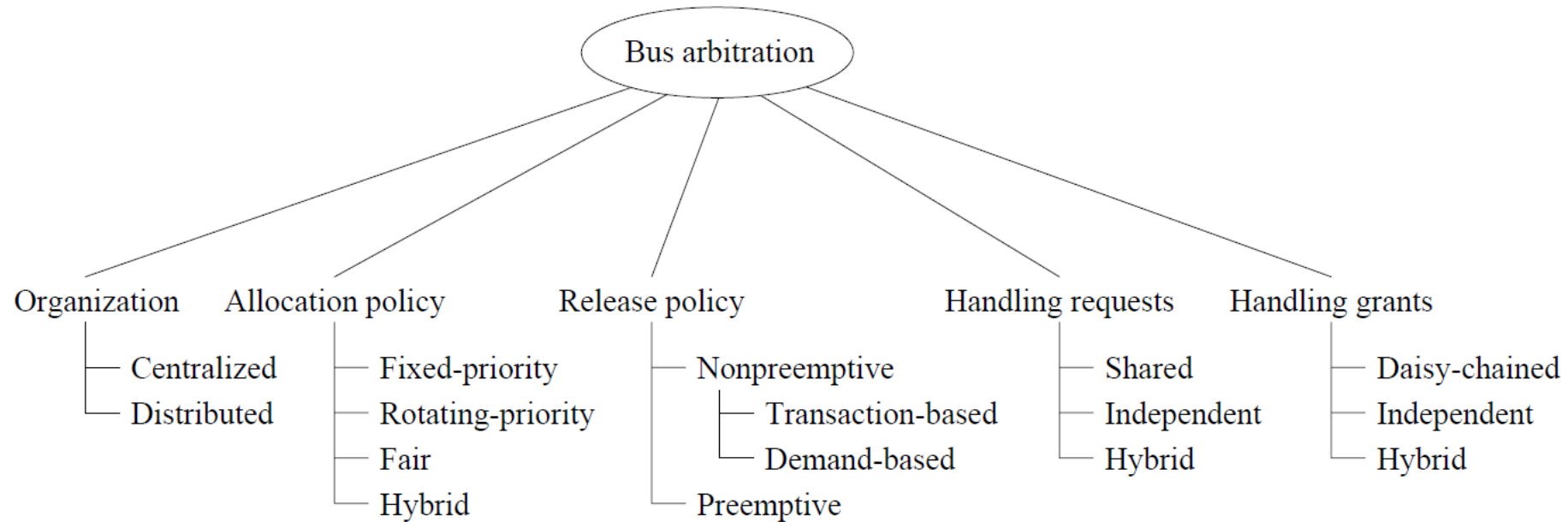
Динамичка арбитража

- Потенцијални главни уређај захтева магистралу, а она се арбитражом додељује као одговор на захтев
- Сваки главни уређај има додатне линије за захтевање и одобравање употребе магистрале
  - Линија за захтев (*request line*)
  - Линија којом му се одобрава захтев (*grant line*)

Карактеристике динамичке арбитраже

- Динамичке арбитраже се могу разликовати по:
  - организацији (начину имплементације)
  - политици додељивања
  - политици ослобађања
  - обради захтева
  - обради дозвола

Карактеристике динамичке арбитраже

Политике додељивања (allocation policy)

- Постоје четири основна типа политика додељивања магистрале:
  - политике фиксних приоритета
  - политике ротирајућих приоритета
  - равноправне политике
  - хибридне политике (комбинације претходних, прескочићемо)

Политике фиксних приоритета

- Сваком главном уређају се додели фиксан приоритет
- Када више главних уређаја захтева магистралу, добија је онај са највишим приоритетом
- Веома је важно да се приоритети пажљиво доделе
  - у супротном уређај са вишим приоритетом може вечито преузимати магистралу од других уређаја (тзв. *изгладњивање*)
- Ова политика се обично употребљава за У/И уређаје и за услуге *DMA*

Политике ротирајућих приоритета

- У овом случају приоритети главних уређаја нису фиксни већ представљају функцију времена чекања на магистралу
  - што дуже уређај чека, то му је већи приоритет
- Оваквом политиком се избегава изгладњивање
- Подваријанта ове политике је да се уређају који је управо добио магистралу спусти приоритет
  - ако се при томе приоритет увек спусти на најнижи, добија се расподела приоритета “у круг” (*round robin*)

Равноправне политике

- Равноправност је важан критеријум додељивања
  - у основном облику спречава изгладњивање
  - на пример, ротирајуће политике су равноправне (не морају користити приоритете)
- Примери равноправности:
  - сви захтеви у предефинисаном прозору времена морају бити задовољени пре одобравања захтева у наредном прозору
  - захтев не сме да чека дуже од $M ms$

Политике ослобађања (release policy)

- Политике ослобађања магистрале се односе на услове под којима тренутни главни уређај ослобађа магистралу за друге уређаје
- Деле се на:
  - политике без прекидања
  - политике са прекидањем

Политике без планирања

- Главни уређај, који употребљава магистралу, ослобађа магистралу добровољно – не може бити прекинут
- Деле се на:
  - политике засноване на трансакцијама
  - политике засноване на захтевима

Политике засноване на трансакцијама

- Магистрала се ослобађа када се заврши текућа трансакција
- Ако је уређају поново потребна магистрала, он мора да пошаље нови захтев
- Предности
  - најједноставнија политика за имплементацију
  - ослобађањем магистрале после сваке трансакције гарантује се равноправност
- Слабости
  - смањене перформансе ако већину захтева шаље исти уређај
  - Нпр. у једнопроцесорским системима:
    - већина захтева стиже од процесора
    - захтеви за DMA стижу релативно ретко

Политике засноване на захтевима

- Главни уређај ослобађа магистралу на крају текуће трансакције само ако постоје захтеви од других уређаја
- Предности
  - ефикаснија употреба у односу на политике засноване на трансакцијама
- Слабости
  - нешто сложенија имплементација

Политике са прекидима

- У случају политика без прекида један уређај може да задржи магистралу дуже време
  - то производи проблеме у случају услуга које морају радити у реалном времену
- Политике са прекидима омогућавају да дугачка трансакција буде принудно прекинута у одређеним случајевима
- Сложенија имплементација, нећемо их разматрати...

Организација арбитраже

- Арбитража се имплементира централизовано и дистрибуирано
- У случају централизоване имплементације
  - један централни арбитар прима захтеве од свих главних уређаја
  - на основу политике додељивања арбитар додељује магистралу
  - по завршетку трансакције, главни уређај ослобађа магистралу у складу са политиком ослобађања
- У случају дистрибуиране имплементације
  - хардвер за арбитражу је дистрибуиран по главним уређајима
  - дистрибуиран алгоритам се употребљава за одређивање главног уређаја коме ће се доделити магистрала

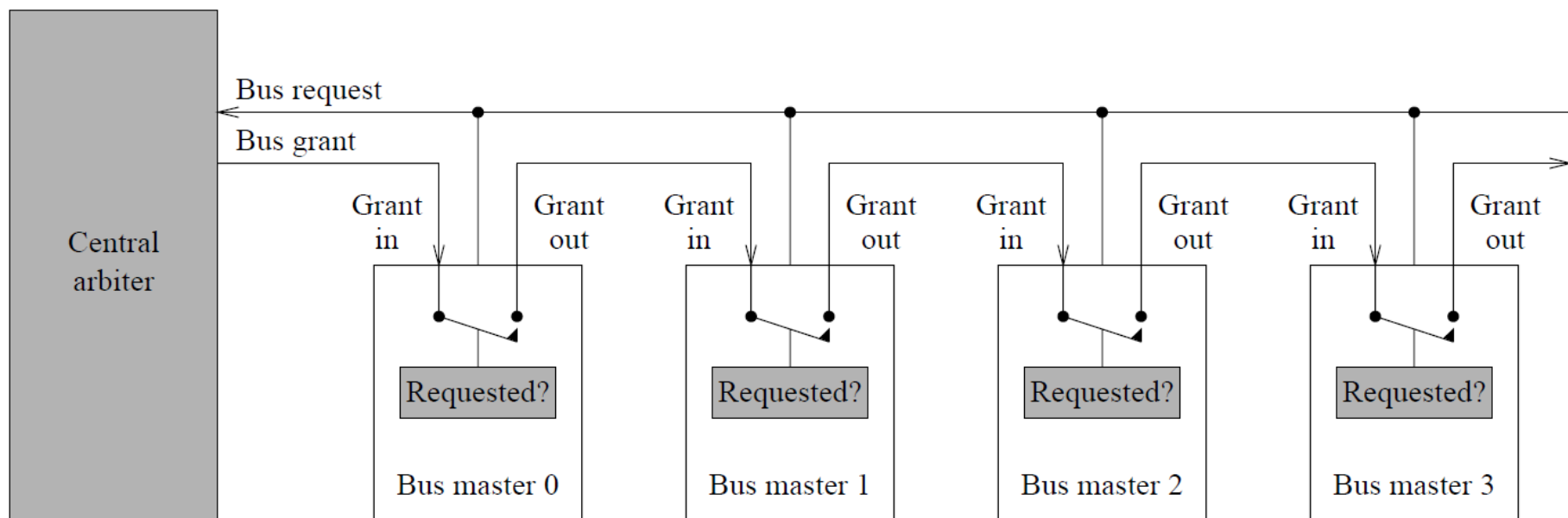
Централизована арбитража

- Може да се имплементира на више начина
- Разматрамо три основна механизма
  - Уланчавање
  - Независни захтеви
  - Хибридна схема (комбинација претходних, прескочићемо)

Уланчавање

- Уланчавање користи једну линију за захтеве, коју деле сви главни уређаји
  - Када централни арбитар прими захтев, он шаље одобрење за употребу магистрале првом главном уређају у ланцу
  - Уређај у ланцу прослеђује сигнал ако није захтевао магистралу, а не прослеђује га ако јесте
  - Тако се сигнал за одобравање прослеђује низ ланац све док не дође до неког од уређаја који су захтевали магистралу
  - Први такав уређај у ланцу добија магистралу

Уланчавање (2)

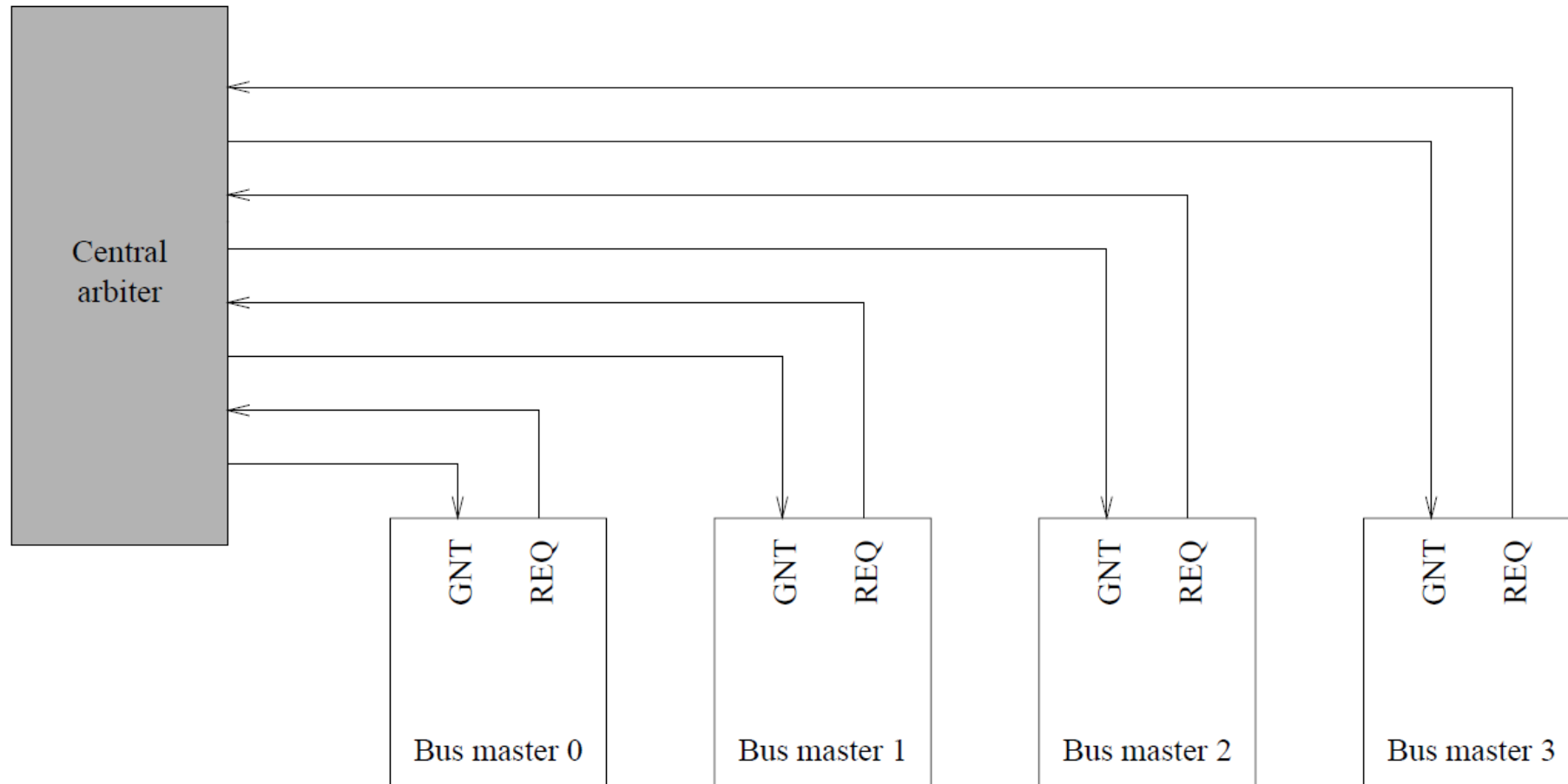
Уланчавање (3)

- Предности
  - једноставна имплементација
  - захтева само три контролне линије по уређају
  - арбитар не ограничава број уређаја
- Недостаци
  - имплементира само политику фиксних приоритета
    - уређај има виши приоритет ако је ближи арбитру
  - трајање арбитраже је пропорционално броју главних уређаја
  - схема није отпорна на отказивање
    - ако неки уређај откаже, ниједан уређај нижег приоритета не може добити магистралу

Независни захтеви

- Арбитар се повезује са сваким уређајем путем посебних линија за захтеве и одобравање
  - Када главни уређај захтева магистралу, шаље захтев путем своје линије захтева
  - Када арбитар прими захтев, на основу политике додељивања одређује који уређај ће добити магистралу

Независни захтеви (2)

Независни захтеви (3)

- Предности
  - могу се имплементирати различите политике додељивања магистрале
  - кратко (константно) време додељивања, независно од броја уређаја
  - добра отпорност на отказе
- Недостаци
  - сложенија имплементација
  - број уређаја је ограничен бројем линија

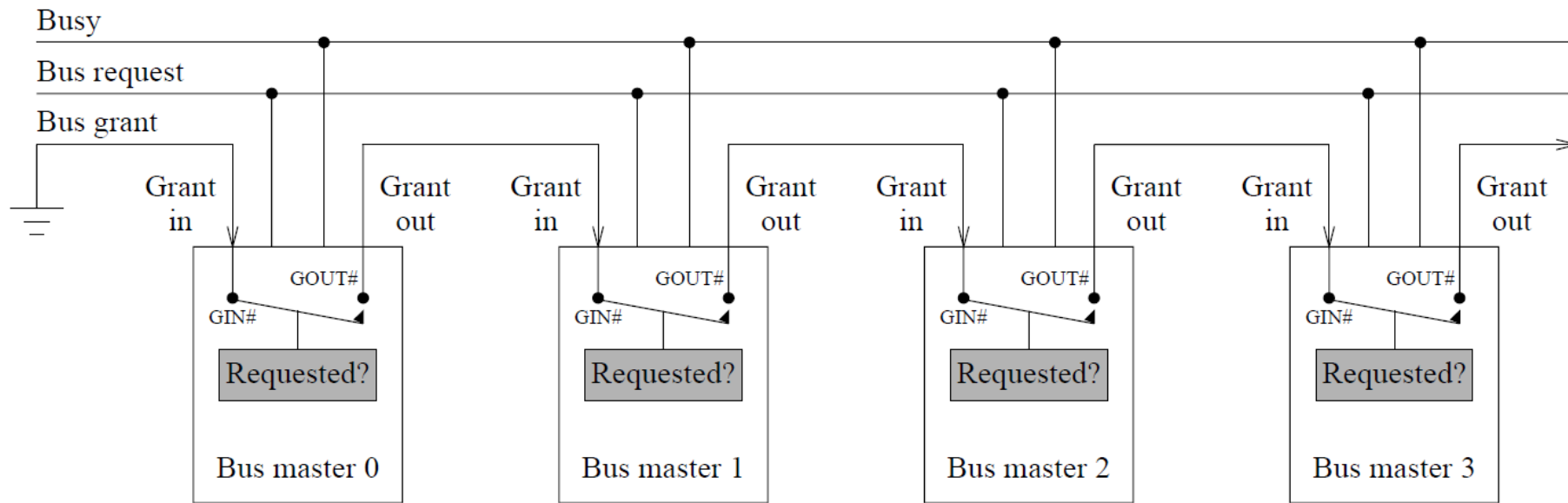
Дистрибуирана арбитража

- Главни уређаји сами одређују ко ће добити магистралу за наредну трансакцију
- Хардвер за арбитражу је дистрибуиран између главних уређаја
- Могуће су различите схеме уланчавања и независних захтева, као и у случају централизоване арбитраже

Дистрибуирано уланчавање

- При уланчавању арбитар само иницијализује сигнал за одобравање
- Исто се може постићи и без арбитра
  - линија захтева се повезује тако да има ниско стање ако један или више уређаја захтева магистралу
  - тренутни главни уређај одржава стање линије заузетости
  - извор линије одобравања се везује на уземљење, тако да увек има ниско стање
  - све остало је неизмењено

Дистрибуирано уланчавање (2)

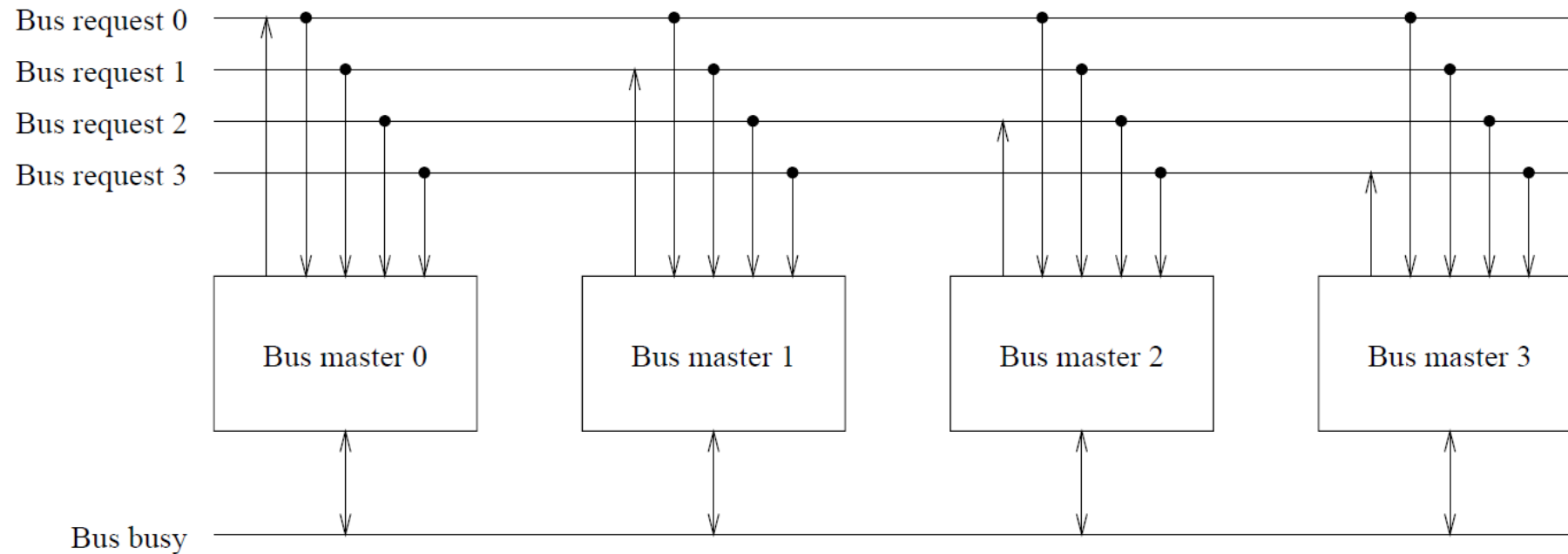

Дистрибуирани независни захтеви

- Употребљавају се независне линије захтева и одобравања
- Поступак је као у случају централизоване арбитраже
- Наредни пример је сличан политици фиксних приоритета
- Изгладњивање се разрешава тако што уређај највишег приоритета који је управо употребљавао магистралу неће поставити нов захтев све док сви уређаји нижег приоритета који су захтевали магистралу не добију одобрење

Дистрибуирани независни захтеви (2)

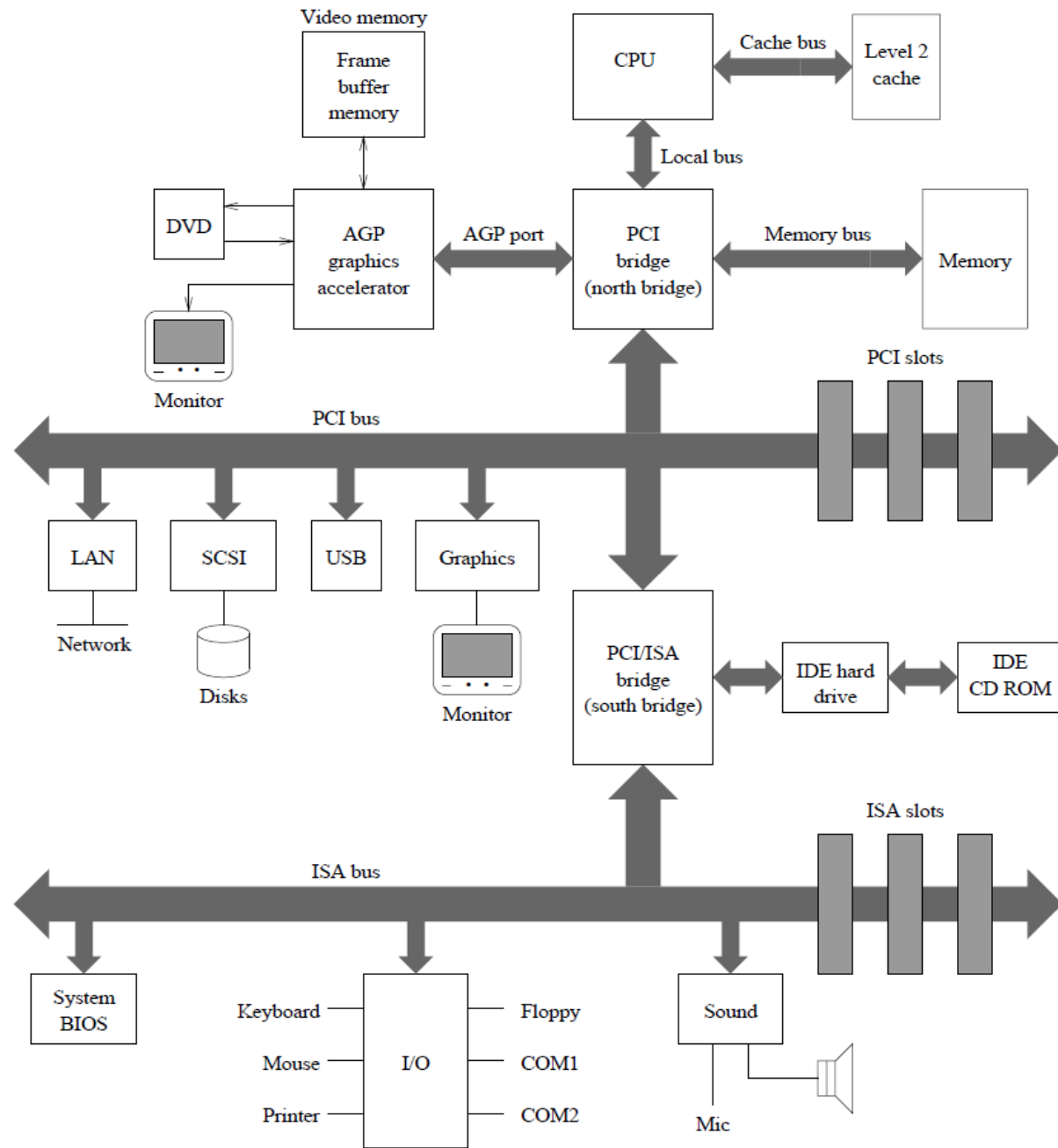
Магистрала

Кратак преглед неких историјски или тренутно битнијих магистрала

Примери магистрала

- На *PC* рачунарима постоји више врста магистрала
  - магистрала кеша
  - магистрала меморије
  - *PCI*
  - *PCI-X*
  - *ISA*
  - *AGP*
  - *PCI Express*
  - ...

Пример једне шеме повезаности

Магистрала *PCI*

- Рад на магистралама *PCI* је започео *Intel* 1990. године
  - *Peripheral Component Interconnect (PCI)*
  - сви патенти су објављени у јавном власништву, ради ширег прихватања
  - оригинална спецификација је названа *V1.0*
  - верзија *V2.0* је објављена 1993. године
  - верзија *V2.1* је објављена 1995. године

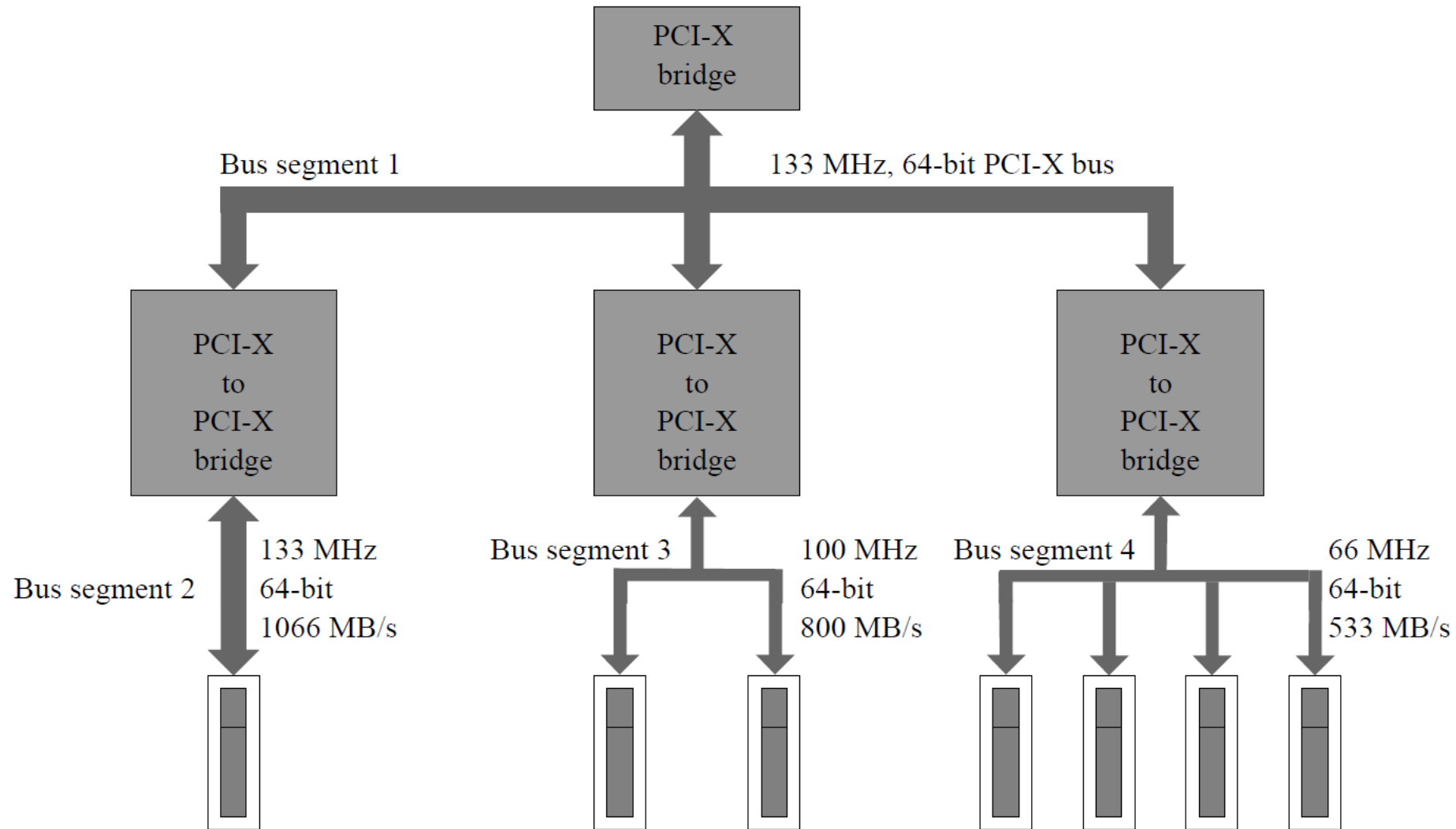
Магистрала PCI (2)

- Основне карактеристике
  - независна од процесора
  - изворно 32-битна, на 33.33 MHz, пропусност 133 MB/s
    - касније 64-битна, на 66 MHz, пропусност 528 MB/s
    - најчешће имплементирана као 64-битна, на 33.33 MHz, пропусност 266 MB/s
  - синхрона
  - мултиплексирана (адресе и подаци)
    - довољно 64 линије за 64-битне адресе и 64-битне податке
  - централизовани арбитар
    - са независним линијама захтева

Магистрала *PCI-X*

- Хијеархијско проширење за *PCI*
- Појавила се 1998. године
- Основне карактеристике магистрале *PCI-X*
  - 64-битна
  - 133 *MHz* (постоје и режими на 66 и 100 *MHz*)
  - 1064 *MB/s*
    - у режимима *DDR* и *QDR* и до 4264 *MB/s*
  - Подржава до 256 сегмената
    - Сваки од сегмената може да има своју брзину рада
  - Компатибилна наниже са магистралом *PCI*
    - на нивоу сегмената – сваки сегмент ради илу у режиму *PCI* или у режиму *PCI-X*

Магистрала PCI-X – Пример сегмената

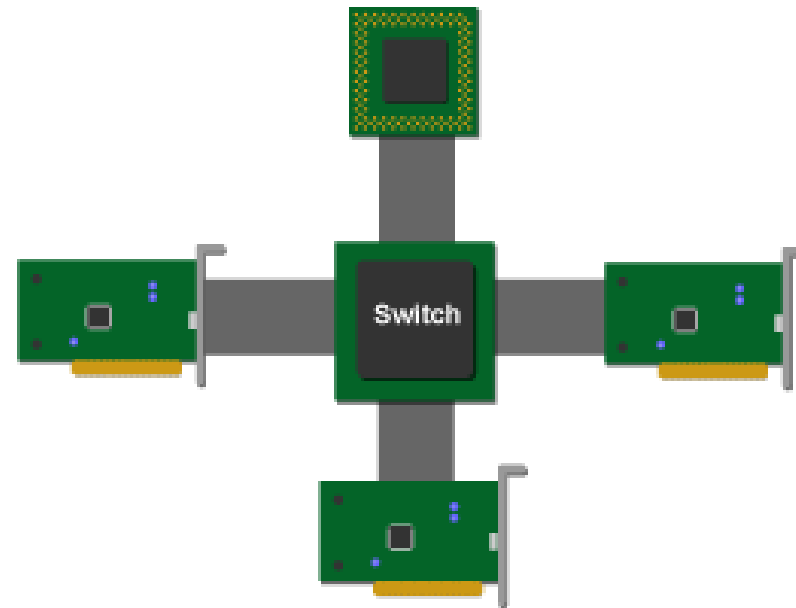
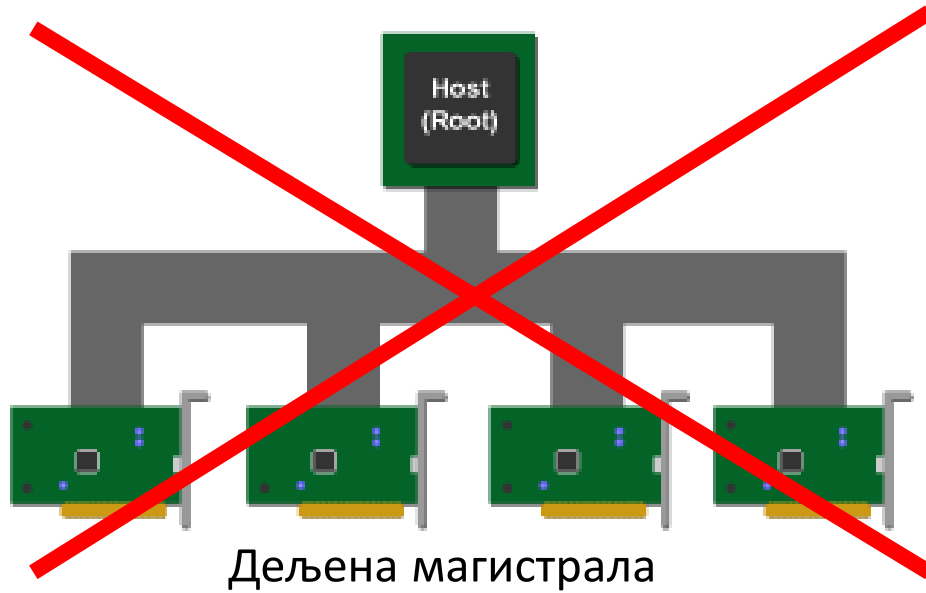

Магистрала *PCI Express*

- Прва верзија 2004. године, а последња 2011. године
- Основне карактеристике магистрале *PCI Express*:
  - серијска архитектура
    - комуникација се, у основи, одвија серијски, а не паралелно
  - уместо дељене магистрале, сваки уређај има сопствену везу са прекидачем (*switch*)
    - као да сваки уређај има своју посвећену магистралу
    - самим тим проблеми арбитраже, мултиплексирања операција итд. нестају!

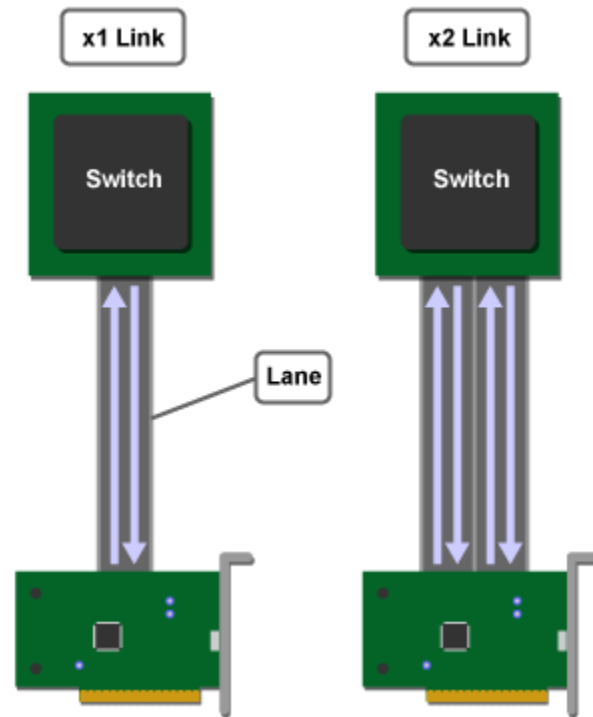
Магистрала *PCI Express* (2)

Магистрала *PCI Express* (3)

- Карактеристични елементи архитектуре:
  - свака веза уређаја и прекидача се састоји од једног или више канала (*lane*)
    - канал је основни носилац комуникације
  - један канал се састоји од две једносмерне линије
    - једна за пренос сигнала од прекидача према уређају
    - једна за пренос сигнала од уређаја према прекидачу
  - дуплекс
    - омогућена је истовремена комуникација у оба смера

Магистрала *PCI Express* (4)

Канали и линије

Магистрала *PCI Express* (5)

- Основне карактеристике магистрале *PCI Express*:
  - 2.5 GHz
  - до 256 MB/s кроз један канал у једном смеру
  - до 512 MB/s кроз један канал у два смера (дуплекс)
  - брзина се може подизати додавањем канала
    - x1, x2, x4, x8, x16, x32 (до 16 GB/s)
- условна компатибилност са *PCI* магистралом
  - мост према магистралама *PCI* се повезује као један уређај на магистралама *PCI Express*